

Софија Биландзија

Универзитет у Београду – Филолошки факултет

sofiya.bilandzija@fil.bg.ac.rs

ФОРМАЛНА, ЛЕКСИЧКА И СЕМАНТИЧКА ОБЕЛЕЖЈА ГЛАГОЛСКИХ КОМПАРАТИВНИХ ФРАЗЕОЛОГИЗАМА У САВРЕМЕНОМ НОРВЕШКОМ ЈЕЗИКУ

Апстракт: У раду се испитују формалне, лексичке и семантичке особености глаголских компаративних фразеологизама у норвешком језику, на основу 157 фразеологизама ексерцираних из два највећа речника савременог букмола. Испитивани фразеологизми на основу морфолошког критеријума (лева страна фразеологизма је инфинитивна фраза) чине подврсту компаративних фразеологизама, који до сада нису детаљније обрађивани у норвешкој фразеологији. Од формалних обележја рад испитује могућу компонентску дефективност, инвентар компаратора и структуру компаратума. На лексичком плану испитује се лексички избор управних глагола, лексички састав компаратума и могућности лексичке варијације. На семантичком нивоу анализе утврђују се степен компонентности значења, семантичка међузависност леве и десне стране, статус компарандума, а посебно потпоглавље посвећено је мотивисаности значења.

Кључне речи: компаративни фразеологизам, глаголски компаративни фразеологизам, норвешки језик, семантичка мотивација, фразеологија, *tertium comparationis*.

Abstract: This paper examines formal, lexical and semantic features of 157 frozen verbal similes in Norwegian, excerpted from two major contemporary dictionaries of Norwegian bokmål. The left (thematic) side of the simile is an infinitive phrase, forming a morphologically defined subset of frozen similes, which have not been extensively described in Norwegian phraseology so far. The formal features discussed in the paper include possible component defectiveness, the inventory of comparative particles and the formal structure of the so-called comparatum, the right side of the simile. The author analyzes the lexical choices of verbs, the lexical structure of the comparatum as well as the possibility of lexical variation within the verbal component. Semantic analysis deals with the degree of semantic transparency, semantic interdependence of the left and right sides, the status of the comparandum, with special focus on the motivation of meaning and lexicalization.

Keywords: frozen simile, verbal simile, Norwegian, semantic motivation, phraseology, *tertium comparationis*.

1. Уводна разматрања

Предмет овог рада је једна подврста компаративних или поредбених фразеологизама чију леву или управну страну чини инфинитивна фраза. Циљ рада је анализа њихових формалних, лексичких и семантичких карактеристика у норвешком букмолу, једној од две писане норме савременог норвешког језика. Радам би се дао допринос норвешкој, и шире скандинавистичкој, фразеологији, али и поставио неопходан основ контрастивних истраживања с обзиром на то да ниједан аспект ове фразеолошке супкласе до сада није обрађиван у норвешкој лингвистици.

Компаративни фразеологизми (у даљем раду: *КФ*) се у норвешкој фразеологији јављају под неколико назива: *samanlikningsuttrykk* (термин на норвешком, 'поредбени израз'), *liknelse*¹ ('поредба') или *leksikalisert liknelse* ('лексикализована поредба'), сасвим ретко и *simile*.²

Иако су *КФ* формално лако препознатљива супкласа фразеологизама на основу своје поредбене структуре и у многим језицима популарна област фразеолошких истраживања, на материјалу норвешког језика није детаљније испитан ниједан фасет ове фразеолошке супкласе. Разлог за то треба првенствено потражити у традиционалној маргинализованости фразеологије као области истраживања у норвешкој лингвистици, а заинтересованост за ову област појачава се тек у последње две деценије. Норвешка фразеологија је дисциплина у повоју, најмање развијена у односу на фразеологије других скандинавских земаља, Данске и Шведске, које се такође не могу похвалити великим бројем истраживања. Детаљан преглед досадашњих радова даје М. Раусет у својој дисертацији³, а целокупна норвешка фразеологија садржана је у краћим прегледима и једном броју радова неколицине аутора⁴. Последњих година се фразеологији посвећује нешто више пажње у мастер-радовима и докторским дисертацијама, а контрастивних радова је занемарљив број. Још увек се ради на заокруживању терминолошког апарата, највише пажње посвећује се анализи идиома као супкласе, а компаративним фразеологизмима је посвећен тек понеки одељак општих прегледа, уџбеника лексикологије и нарочито лексикографије. Може се рећи да су најзначајнији доприноси

¹ Термин *liknelse* преузет је из шведске фразеолошке струје (Sköldberg, 2004), где је иначе етаблиран као назив ове врсте фразеологизама. У норвешком језику се ова реч иначе јавља у значењима 1) алегорија, парабола, 2) лик, облик, облиције.

² Margunn Rauset, *Frasar til besvær? Studiar av norm og bruk i norsk fraseologi* [докторска дисертација], Bergen, Universitetet i Bergen, 2022, стр. 42; Lars Vikør, „Behandling av fraseologi i Norsk Ordbok”. *Nordiska Studier i Lexikografi* 9, 2008, стр. 474; Louise With, *Idiomer under lupen. En teoretisk-empirisk studie av idiomatiske uttrykk i norsk*. [мастер-рад], Oslo, Universitetet i Oslo, 2007, стр. 55.

³ Rauset, *op. cit.*, стр. 30–31.

⁴ Valerij Berkov, *Norsk ordlære*, Oslo, Universitetsforlaget, 1997; Ruth Vatvedt Fjeld & Lars Vikør, *Ord og ordbøker. Ei innføring i leksikologi og leksikografi*. Kristiansand, Høyskoleforlaget, 2008.

скандинавској фразеологији потекли управо из лексикографских занимања за место фразеологизама у речничкој макро- и микроструктури⁵.

Осим тога, иако семантички експресивни, КФ се понекад сматрају клишеима који не завређују више пажње, а они транспарентније семантичког садржаја се неретко сматрају (лексичким) колокацијама⁶. Услед мањка интересовања за ову тему, у норвешком језику постоји само термин за компаративне фразеологизме, али није даље развијен појмовни апарат којима би се они детаљније описати. У раду се махом ослањамо на апарат немачке фразеологије.

Корпус рада чини 157 примера ексцерпираних из два највећа електронска речника норвешког букмола: *Bokmålsordboka* (у даљем тексту: БМО) и *Norsk Akademiens Ordbok* (у даљем тексту: НАОБ).

2. О појму компаративног фразеологизма

Реч је о фразеолошкој супкласи која се одликује уочљивом *поредбеном синтаксичком структуром* као јединим формалним дистинктивним моментом на основу којег су и издвојени у посебну подгрупу, као што се често на основу специфичности својих структура у посебне супкласе издвајају и парови речи, моделирани фразеологизми у ужем смислу (фразеошаблони) или функционални глаголски спојеви (уп. Burger, 2015: 54–60). Иако је поређење обавезни моменат у формалној структури, њиме се не укида формални полиморфизам код ових фразеологизама јер се могу реализовати у следећим синтаксичким формама (одређују се увек према левом члану):

- придевске фразе (најчешће): *stum som en østers*
- инфинитивне фразе: *drikke som en svamp*
- именичке фразе (релативно ретке): *ryggtavle som en låvedør*
- прилошке фразе (најређе): *borte som en sviske*

Захваљујући поређењу, КФ се у својој унутрашњој семантичкој структури прототипично одликују *асиметричном бицентричном компонентском организацијом* која квантитативно никада није праћена хомономијом на формалном компонентском нивоу с обзиром на најчешће присуство еквативне или компаративне релационе компоненте, али и веома честу фразну форму десне стране фразеологизма (познате под називом *comparatum*): *løpe som et pisket skinn, være som en lus mellom to negler*. Семантичка асиметрија заснива се на уочљиво јасној функционалној асиметрији између леве и десне стране. Семантички статус прве компоненте најчешће није фразеолошки везан. Он се прототипично јавља као компонента у једној од својих слобод-

⁵Bo Svensén, *Handbok i lexikografi*, Stockholm, Norstedts Akademiska Förlag, 2004; Fjeld & Vikør, *op.cit.*; Henning Bergenholtz et al, *Nordisk leksikografisk ordbok*, Oslo, Universitetsforlaget, 1997

⁶Bergenholtz et al., *op. cit.*, стр. 155, 169.

них, ванфразеолошки етаблираних, а тиме и транспарентних семантичких реализација и одређује се као *семантички центар* или *семантичка база* компаративног фразеологизма⁷. *Comparandum*, полазна тачка поређења или ентитет који се пореди, доводи се у везу *comparatum*-ом на основу *tertium comparationis*, основа поређења. Други члан поређења се у интерној компонентској структури ових фразеологизама одликује семантичко-функционалном диспропорцијом и јасном поларизацијом у односу на први, а додатно и могућом формалном несолитарношћу јер се може реализовати у облику различитих фраза. Он има функцију семантичког субспецијеса и назива се *фразеолошки фокус* или *фразеолошки центар*⁸, а у зависности од логичности и каузалности претпостављеног поређења, које не морају бити нужно присутне, може се одликовати различитим степенима семантичког отклона од мреже етаблираних значења све до потпуне семантичке везаности и семантичке уникатности: *arbeide som en hest – løpe omkring som en verpesyk høne – {drikke/banne} som en børstenbinder*.

С обзиром на неравноправан семантички однос између семантичке базе (*se ut*) и фразеолошког фокуса (*en prylt hund, et fugleskremsel, et beinrangel, et gjenferd*), компаративни фразеологизми у првом реду показују супкласну дифузију са компонентним идиомима и легитимно се синтетички могу посматрати и као подгрупа *компонентних идиома са поредбеном структуром* (Мршевић-Радовић, 1987: 42)⁹. Слично овоме, а на основу семантичких специфичности, у скандинавистичкој литератури, уколико се уопште и помињу, посматрају се скупа са идиомима и пословицама као део идиомског кластера (но. *idiomklynge*, шв. *idiomkluster*¹⁰) или се семантички немотивисанији сврставају у идиоме, а семантички транспарентнији у колокације¹¹.

3. Формалне одлике глаголских компаративних фразеологизама у норвешком језику

Глаголски компаративни фразеологизми (у даљем тексту: *ГКФ*) у норвешком језику најчешће су *номинационалог* карактера (еквивалентни су реченичном конституенту). Сасвим изузетно могу бити *комуникативног* карактера, дакле, бити еквивалентни реченици¹². Такав је, на пример, фразеологизам *Munnen/kjeften går som en kvern*.

⁷ Драгана Мршевић-Радовић, О критеријима који одређују место обраде фразеологизама у речнику. У: Д. Ђупић (ур.), *Лексикологија и лексикографија. Зборник реферата*, Београд-Нови Сад, Српска академија наука и уметности, 1982, стр. 147; Harald Burger, *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. Berlin, Erich Schmidt Verlag, 2015, стр. 67.

⁸ Мршевић-Радовић, *loc. cit.*

⁹ Од њих их раздваја изражена компонентска нестабилност оба члана.

¹⁰ Ulla Clausén & Erika Lyly, „Idiom och lexikografi”, *Språkvård* 1/95, 1995, стр. 24.

¹¹ Mariann Skog Södersved & Anita Malmqvist, „Vad är ett idiom? Om definitioner, terminologi och typologi”. *Översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet*, *VAKKI* 34, 2007, стр. 320.

¹² Berkov, *op. cit.*, стр. 94.

Код структура номинационаог карактера, лева или управна страна је глагол (наводи се у облику инфинитивне фразе која чини канонски облик) или *може бити* глагол, и она се помоћу компаратора (еквативне или поредбене партикуле) везује за десну страну или компаратум). У овом другом случају реч је о фразеологизмима који су лексикализовани као *компонентски дефективни* у смислу да је лева страна формално упражњена¹³, али у овом случају је најчешће заправо реч о *псеудомоноцентричним* структурама – лева страна је најчешће глаголска лексема, али са већим степеном лексичке варијације: _____ (упражњена лева страна) *som en dass* → {*føle seg / se ut / spille*} *som en dass*. Честа је лексичка варијација између глагола веома широког значења: {*være/gå*} *som en lek*. Осим тога, важно је напоменути да у различитим лексикографским изворима један ГКФ може бити различито лексикализован: _____ (упражњена лева страна) *som plommen i egget* (БМО) : *ha det som plommen i egget* (НАОБ).

Компаратор је у највећем броју случајева поредбени субјунктор *som* и нешто ређе прилог *så* (*lyve så det renner av en, gå så det griner*), и у свега два примера *enn* (искључиво у алтернативним лексикализацијама са компаративом *mer*: *forstå seg på noe som katta på sennep > (ikke) forstå seg på noe mer enn katta på sennep, forslå som en skredder i helvete > ikke forslå mer enn en skredder i helvete*).

Компаратум по својој формалној структури може бити:

а) **номинална фраза**. Најчешће се среће минимална неодређена фраза (*fryse som en hund, dette sammen som en sekk, yngle som kaniner*) или номинална фраза експандирана атрибутима (*lese noen som en åpen bok, virke som en rød klut; trives som plommen i egget, stå som sild i tonne*). Маргинално се јављају минимална одређена фраза (*sky som pesten*) или паратагма (*leve som hund og katt*).

б) **партиципска фраза**. Може бити минимална или експандирана атрибутима: *sitte som støpt, komme som bestilt, komme som sendt fra himmelen, {komme/løpe} som skutt ut av en kanon*.

в) **предлошка фраза**: *gå som på egg, sitte som på nåler*.

г) **субјунктивна клауза**: *få så hatten passer; tenke så det knaker; bære sin hatt som en vil, lese noe som fanden leser Bibelen*.

4. Лексичке одлике

Испитивање лексичког састава ГКФ у норвешком језику показује да се на левој, управној страни фразеологизма јављају махом глаголи који се односе на човека, његове физичке и психичке особине (*se ut, ligne, føle seg*), његово понашање и карактер (*lese, drikke, banne, stjele, behandle*), активно-

¹³ Бранислав Ивановић, *Типологија фразеолошких компонената у немачком језику*, Београд, ФОКУС, 2023, стр. 73.

сти као што су мишљење (*tenke*), говорење (*snakke*) и нарочито кретање и позиционирање (*løpe, fare, gå, sitte, stå*), али има и оних који описују појаве и предмете (*gå* у значењу 'функционисати', *lekke, se ut, spre seg*), што се везује за однос управне стране и компарандума. Закључци истраживања КФ у другим језицима показују да је у свим испитиваним језицима број глагола који се јавља мањи него број фразема и да су лексичка поља слична онима у норвешком језику¹⁴, али да је њихова семантика ипак разноврсна. КФ могу имати сличну концептуализацију, али различиту лексичку конкретизацију.

Лева страна такође показује изразит афинитет према лексичкој варијацији, али када леву страну ГКФ може попунити више лексема, оне најчешће припадају истом семантичком пољу, при чему не морају бити нужно блискозначнице: *løpe/fare omkring som yre høns, dø/falle som fluer, forsvinne/bli borte som (en) ånd i en fillehaug, glo/stirre som en ku på en (rødmalt) låvedør*.

На левој страни могу се јавити и глаголске фразе: *ha det som kua i en grønn eng, bære sin hatt som en vil, få en smell så en ser både sol og måne, få et slag så en ser stjerner, henge på som en klegg*.

На десној страни ГКФ, на пољу које заузима компаратум, јављају се веома често ентитети из лексичких поља фауне (*lus, katt, hund, løve, ku, gris, fisk*), предмета (архаичне и савремене) материјалне и нематеријалне културе (*sil, bok, tjerekost, fillehaug, klut, fjær, sekk, hatt, kanon, maskin, rakett, pil*), митолошких и религијских ентитета (*fanden, julekvelden, Bibelen, ånd*), природних и метеоролошких појава (*stormvind, sol, dugg, måne*), па и називи за друге људе (на пример, занимања, етноним: *tyrk, smed, børstenbinder, skredder, greve*). Овај преглед је свакако сумарног карактера, јер како даља семантичка анализа примећује, на позицији компаратума се услед експресивне и сликовите природе КФ на нивоу лексичког избора потенцијално може јавити било која лексема. Избор лексема на овој позицији се сматра културно условљеним и типично одражавају „specifičnosti kulture i jezične zajednice којој припадају”¹⁵, те се овај ниво анализе заправо може подвести под лингвокултуролошка истраживања.

Лексика припада махом општем савременом вокабулару, а тек изузетно је присутна временска раслојеност. У два ГКФ јавља се застарела лексема *tyrk* (уместо савременог: *tyrker* 'Турчин'), у једном ГКФ лексема *børstenbinder* (према нем. *Bürstenbinder*, уместо савременог: *børstebinder*, 'четкар'), у једном *hose* (*passé som fot i hose*). На тај начин ове лексеме постају фразеолошки везане и јављају се као уникатне компоненте с обзиром на то да се не могу јавити у слободном синтагматском низу¹⁶. Међу уникатним компонентама

¹⁴ Marija Omazić, „O poredbenom frazemu u engleskom i hrvatskom jeziku”, *Jezikoslovlje*, 3/1–2, 2002; Bernhard Brehmer, „Äquivalenzbeziehungen zwischen komparativen Phraseologismen im Serbischen und Deutschen”, *Südslavistik online* 1, 2009.

¹⁵ Omazić, *op. cit.*, стр. 126.

¹⁶ Ивановић, *op. cit.*, стр. 177.

има свакако и оних које нису архаичне, као на пример, *lopeild y bre seg som en lopeild, præreibrann y spre seg som en præreibrann*.

5. Семантичке одлике

5.1. Питање глобалности/компонентности

Као што је претходно наведено, КФ се могу класификовати и као тип компонентних идиома (но. *delidiomatisk*), јер њихово значење по правилу није у потпуности идиоматизовано: управни глагол типично улази у КФ или у свом примарном значењу (*snakke som en bok, løpe som en pil, lekke som en sil*) или евентуално у неком од својих секундарних, дакле, етаблираних значења које већ има у језичком систему. Код њих је секундарна семантичка реализација већ остварена путем какве семантичке трансформације: *gǫ som varmt hvetebrød* ('ићи', овде у значењу 'продавати се'), *lese [noen] som en åpen bok* ('читати', овде у секундарном значењу: 'тумачити нечије понашање').

У неколико ГКФ фразеологизам задржава своју формалну и лексичку структуру, али је метафоризација *двостепенена* у томе што се након узуализације фразеологизма са једним значањем глагола, јавља секундарно тумачење са другачијом семантичком реализацијом глагола, при чему се мотивисаност поређења губи. Уп. *båten lekker som en sil* 'чамац пропушта као сито' → *fangen lekker som en sil* 'заробљеник пропушта (тј. одаје информације) као сито', или *soldatene faller som fluer* 'војници падају као муве' → *jentene faller som fluer for ham* 'девојке падају на њега као муве' (у првом случају је могућа лексичка варијација *falle/dø*, у другом не).

Лева страна фразеологизма је, дакле, у највећем броју случајева предвидљива али свакако треба водити рачуна о томе да се на управној страни може јавити глагол у две семантичке реализације, што ће резултовати другачијом везом са компаратумом и фразеолошком несинонимијом. Тако се глагол *drikke* у ГКФ *drikke som en svamp* ('пити као сунђер') или *drikke som en (full) sjømann* ('пити као (пијан) морнар') реализује у свом секундарном значењу 'пити алкохол', 'опијати се' у ком је реализована ауотропонимија, док се у ГКФ *drikke som en kalv* ('пити као теле') реализује у свом примарном значењу 'пити', 'уносити течност'.

5.2. Питање значењских односа

КФ су у својој семантичкој природи неоспорно метафорични на основу измештања значења семантичког фокуса, али је оправдано поставити питање степена метафоризације посебно у вези са (а) семантичком и/или функционалном међузависношћу леве и десне стране, (б) природом семантичког односа, те (в) мотивисаношћу еквативних и компаративних односа изражених у фразеологизму.

5.2.1. Међузависност леве и десне стране

Значењско обележје које им је заједничко, тј. основ поређења или *tertium comparationis* (у даљем тексту: ТС), код ГКФ *не мора* увек бити експлицитно изражен¹⁷ што многи аутори занемарују или напросто погрешно тумаче. За разлику од придевских КФ, где је лева страна (придев) истовремено и *tertium comparationis*, код ГКФ је ситуација нешто сложенија:

1) ТС може бити експлициран у самом глаголу: овај случај зависи од семантичког садржаја самог глагола, уп: *trives som plommen i egget* 'уживати као жуманце у јајету' за разлику од, на пример, истог ГКФ са лексичком варијацијом: *ha det som plommen i egget* 'осећати се као жуманце у јајету', без икакве експликације да је ТС 'угодно' или 'пријатно'.

2) ТС може бити експлициран на левој страни фразеологизма, као одредба глагола: *sitte spent som en fjær* 'седети **напето** као федер', *syngе så vakkert som en nattergal* 'певати **лепо** као славуј', *ligge tjukk som en graut* 'лежати/спустити се **густо** као каша', *stå fast som en klippe* 'стајати чврсто као стена'. У нашем материјалу посведочена су само ова четири ГКФ са експлицираним ТС у виду прилошке одредбе или предикатива (*ligge tjukk, stå fast*).

3) ТС може бити имплицитан, што је најчешћа појава. Он на тај начин није део самог фразеологизма, иако се управо преко њега успоставља семантичка веза са компаратумом. На пример, *stå som sild i tønne*¹⁸ 'стајати [?како] као харинге у бурету' или *gå som varmt hvetebrød* 'ићи/продавати се као врућ пшенични хлеб'. Међу ГКФ са истим управним глаголом не мора стога постојати однос синонимије јер имплицитни ТС може бити разнолик: *leve som en greve* 'живети као гроф' (на високој ноzi), *leve som hund og katt* 'живети као пас и мачка (у неслози), *leve som en hund* 'живети као пас' (у беди). У ГКФ *arbeide som en hest* 'радити као коњ' и *arbeide som en maskin* 'радити као машина', на пример, компаратум је везан за глагол другачијим основом поређења: у првом случају неко ради напорно, у другом случају ефикасно, али механички.

У вези са међузависношћу ваља се осврнути и на питање статуса компарандума, који схватамо као полазни ентитет који се пореди¹⁹. У многим приказима се компарандум или изједначава са појмом ТС²⁰, или се пак управна реч (код нас глагол као самостални елемент, или код придевских КФ једнак ТС-у) покушава изједначити са компарандумом²¹. Овај члан ГКФ у

¹⁷ Jasna Melvinger, „Poredbeni frazemi“, *Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, 31/5, 1984, стр. 132.

¹⁸ Уп. на пример сродан израз из шведског језика, *stå packad(e) som sardiner* 'стајати стиснуто као сардине', где је ТС експлициран.

¹⁹ Brehmer, *op. cit.*, стр. 141.

²⁰ Omazić, *op. cit.*, стр. 105.

²¹ Rauset, *op. cit.*, стр. 49.

принципу није део самог фразеологизма и изменљив је. Он, наравно, зависи од аргументске структуре управног глагола и семантичких улога које дати глагол захтева: *puste som en hval* 'дисати као кит' (неко дише као кит), *sitte som på nåler* 'седети као на иглама' (неко седи као на иглама'), *gå som varmt hvetebrod* 'продавати се као врућ пшенични хлеб' (нешто/роба се продаје као хлеб), *se ut som et svinesti* 'изгледати као свињац' (нешто/просторија изгледа као свињац), али: *se ut som en beinrangel* 'изгледати као костур' (неко изгледа као костур). Иако је таквих примера мање, компарандум може изузетно бити део самог ГКФ: *tåken ligger tjukk som en graut* 'магла се спустила густа као каша', *munnen [på noen] går som en kvern* '[нечија] уста иду као воденица', *pusten går som en blåsebelg* 'дисање иде/одвија се као мех'.

5.2.2. Природа семантичког односа

У литератури је код свих КФ традиционално препозната двојака функција компаратума као зависног члана фразеологизма: он или интензивира или модификује значење.

Стање или радња изражени глаголом могу се **интензивирати** по ређењем са компаратумом: *hyle/skrike som en stukken gris* 'цичати/вриштати као убудена свиња' > 'цичати/вриштати из све снаге', *fryse som en hund* 'смрзавати се као пас'.

Ако компаратум ближе одређује начин вршења радње означене глаголом, онда кажемо да он **одређује, модификује, диференцира** значење глагола. Уп. на пример: *sove som et murmeldyr* 'спавати као мрмот' (**дубоко**), *ha det som kua i en grønn eng* 'осећати се као крава на зеленој ливади' (**угодно**), *komme som lyn fra klar himmel* 'доћи као муња из ведра неба' (**изненада**), *komme som et olja lyn* 'доћи као подмазана муња' (**брзо**), *snakke som en bok* 'говорити као књига' (**учено**), *gå/jobbe som en lus på tjerekost* 'ићи/радити као вашка по четки за катран' (**споро**). Ово је типична функција компаратума код ГКФ, и како смо навели у одељку 4.3.1, тип детерминације се може разликовати и код глагола са истим управним глаголом.

Трећа потенцијална функција јесте (**индиректна**) **негација**, мада је она у норвешком материјалу заступљена малим бројем примерима: *forstå seg [på noe] som katta på sennep* 'разумети се у нешто као мачка у сенф' (**не разумети се**), *forstå som en skredder i helvete* 'бити довољан као један кројач у паклу' (**не бити довољан**).

5.2.3. Питање мотивисаности значења

Како у примарне функције компаративних фразема спадају интензификација и индивидуализација исходног појма, понекад се у анализи занемарује семантичка мотивисаност односа. Инсистирањем на сликовитости и експресивности често се мотивисаност значења и повезаност семских структура занемарује јер се овај однос сматра мање или више

логичним, и чини се да се поставља захтев за „реалном” везом. Како ћемо видети, мотивисаност значења компаративних фразема је уско везана за тзв. *потенцијалне семе*, и међу њима посебно семе колективне експресије, што анализу семантичке мотивације чини компатибилном са лингвокултуролошким истраживањима овог типа. Наша анализа показује да се мотивисаност значења овог сета компаративних фразема може посматрати на скали од мотивисанијих ка мање мотивисаним, при чему постоји пропорционалност са растом идиоматичности/нетранспарентности. У анализи смо извршили поделу на више, средње и слабије мотивисане ГКФ, који се налазе на континууму семантичких интерпретација.

(1) **Више мотивисани:** У овој групи ће се наћи ГКФ код којих је релативно лако уочити значењско обележје (сему) која повезује глагол и његов компаратум. Лакоћа идентификације не подразумева да је реч о експлицитним семама; сема која је индуктор метафоре је најчешће некаква имплицитна или потенцијална сема. За потенцијалне семе је карактеристично да се остварују у секундарним значењима и само у одређеном контексту (што би фразеологизам свакако био). Иако су на периферији семске структуре, оне су продуктивне јер омогућавају настанак секундарних значења на нивоу лексике²², а уочавамо да су продуктивне и у фразеолошкој аналогiji. У ову групу спадали би, на пример:

- *skjelve som et aspeløv* 'дрхтати као лишће јасике'. Компаратум *aspeløv* (може и: *ospeløv*) је врста тополе, код нас позната као јасика или трепетљика, чији се листови на дугим дршкама затресу и при најмањем поветарцу. Овде се компаратум јавља у свом примарном значењу 'лист јасике', али очигледно је веза са управном страном фразеологизма настала преко имплицитне семе „нежан, који лако трепери”, која је овде послужила као индуктор метафоре.
- *drikke som en sjømann* 'пити као морнар', засновано на аналошком повезивању са семом колективне експресије²³ о томе да морнари пуно пију и неприлично се понашају (уп. и придевски КФ *banne som en (full) sjømann* 'псовати као (пијани) морнар').
- *arbeide som en hest* 'радити као коњ', на основу семе колективне експресије „радан, вредан” који у норвешкој језичкој заједници постоји у вези са коњем (на основу ове семе колективне експресије, лексема *hest* јавља се као језгро многих сложеница, где означава упорну и вредну особу: *lesehest, pugghest, dansehest*).

²² Рајна Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд, ЗУНС, 2007, стр. 72.

²³ Семе колективне експресије су врста потенцијалних сема, засноване на представама целе језичке заједнице, а те представе не морају бити ни у каквој вези са реалним особинама датих ентитета у стварности (у норвешком језику, на пример, да је гуска глупа, да је мрав вредан, да је леминг љут).

- *henge på som {en igle/en borre/en klegg}* 'не одвајати се од неког као {пијавица/чичак/обад}'. Овде је метафорични пренос заснован на семи перципиране постојаности контакта, а и мимо фразеологизма су лексеме *igle* и *klegg* развиле секундарна значења 'досадна, наметљива особа'.

Овакви примери са мотивисаним значењем најближи су „реалној” или „логичкој” значењској повезаности.

(2) **Средње мотивисани:** У ову групу можемо уврстити највећи број наших ГКФ – у њој постоји семантичка мотивација са релативно високим степеном транспарентности, али је пренос сликовитији него у претходној групи. Такви су, на пример, следећи фразеологизми:

- *sove som en stein* 'спавати као камен'. За разлику од нешто мотивисанијег ГКФ *sove som et murmeldyr* 'спавати као мрмот' (спава зимским сном од септембра до марта), о природи концептуализације стања дубоког сна говори нам управо поређење са тешким и непокретним неживим ентитетом (каменом), а претрагом корпуса се уочава, иако није лексикализован у речнику, и КФ *sove som en stokk* 'спавати као клада', са истоврсном метафоризацијом.
- *drikke som en svamp* 'пити као сунђер': ако овај ГКФ упоредимо са мотивисаним ГКФ *drikke som en sjømann*, приметимо да је он мање мотивисан, али је изоморфан. Сунђер не пије алкохол, али се слика човека који пије алкохол пореди са сликом сунђера који упија течност (уп. и придевски КФ *tørst som en svamp* 'жедан као сунђер'). Изоморфност фразеологизма постоји у директном мапирању: сунђер кореспондира са човеком, вода/течност са алкохолом, а упијање воде/течности са уношењем алкохола у човеков организам.²⁴
- *snakke som en foss* 'причати као водопад': и овај ГКФ сматрамо само делимично мотивисаним потенцијалним семама јер се водопаду не може приписати активност говорења. Ипак, изоморфност постоји у томе што се мотивна слика може пресликати у односу један на један: велика водена маса која силно/незауостављиво тече, као што човек прича без прекида. Лексема *foss* развила је и секундарна значења мотивисана управо семом „интензивно”, „снажно” (*en foss av skjellsord, en foss av henvendelser, en foss av neseblod*), а употребљава се и као одредба већег броја сложеница у којима служи као интензификатор (*fossblø, fossgråte, fossprate*). Слична концептуализација постоји и у другим КФ у норвешком језику (*munnen går som en kvern*

²⁴У анализи значења фразеологизма изоморфизам за Херартса представља „однос један на један између формалне структуре израза и структуре семантичке интерпретације” (Dirk Geeraerts, „The interaction of metaphor and metonymy in composite expressions”. У: R. Dirven & R. Pörings (уп.), *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*, Berlin, Mouton de Gruyter, 2002, стр. 438).

’уста иду / окрећу се као воденица’, *ordene renner ut av [noen] som ertter (ut) av en sekk* ’речи куљају из некога као грашак из вреће’).

(3) **Слабије мотивисани / немотивисани:** Немотивисани ГКФ су истовремено и најнетранспарентнији јер не можемо пронаћи заједничко семантичко обележје које би могло повезати компаратум са управним глаголом. Нетранспарентност може бити последица синхроне лексичке нетранспарентности, апсурдности поређења или бити културолошки условљена²⁵. Код њих се задржава формална структура поређења, мада степен компарације из семантичке перспективе има фиктиван карактер.

- *drikke som en børstenbinder* ’пити као четкар’: осим што се у овом ГКФ јавља старо занимање у застарелом облику *børstenbinder* ум. *børstebinder*, тешко је идентификовати било коју семантичку компоненту, чак ни историјску, која би занимање четкара повезивала са опијањем (овај ГКФ има и своје парњаке у другим германским језицима: нем. *trinken / saufen wie ein Bürstenbinder*, шв. *supa som en borstbindare*). Исходишну мотивацију треба заправо потражити у немачком језику, из ког је овај ГКФ преузет, у глаголу *bürsten*, који је некада имао и значење ’пити’. Осим тога, лексема *børstenbinder* почела је у неком тренутку означавати сваку некултурну и припросту особу, па се након генерализације и пејорације значења почела везивати и за друге глаголе којима се негативно вреднују људске активности (уп. шв. *ljuga/svåra som en borstbindare* ’лагати/псовати као четкар’, старије данско *bande/være grov som en Børstenbinder* ’псовати/бити прост као четкар’, па чак и *votere som en Børstenbinder* ’гласати као четкар (тј. глупак)’ у комедији Л. Холберга *Казанџија-политичар* из 1722. г.).
- *gå/selge som hakka møkk* ’ићи / продавати се као уситњено ђубриво’: Овај ГКФ је нетранспарентан из историјских разлога, и један је од многобројних фразеологизама који су у норвешком језику настали везано за поморство и поморску трговину. Реч је о трговини гуаном, ђубривом насталим од измета птица, а норвешки морнари су по приспећу у луку и истовару морали да очисте цео брод. Овај посао је био слабо плаћен, и морнари су брод морали да очисте изузетно брзо. Компаратум *hakka møkk* је постао десемантизован у тој мери да сада означава само интензификацију, и иако има исходишну негативну конотацију (поређење са изметом и ђубривом), сада се може комбиновати са било којим компарандумом: *{leilighetene/billettenne/bøker} går som hakka møkk* ’станови/карте/књиге се продају као уситњено ђубриво’.

²⁵ О културолошки условљеној интерпретацији скандинавских сложеница и томе како она доприноси демотивисаности њиховог значења уп. S. Bilandžija, *Slaganje u skandinavskim jezicima – prototip i periferija*, Београд, FOKUS, 2017, стр. 144–148.

- *gå som en lus på tjærekost* 'ићи као вашка по четки за катран': Иако се вашке у скандинавској фразеологији јављају у већем броју фразеологизама, порекло овог израза је непознато. Једна од претпоставки је да је реч о врсти четке која се упоредо са посебним чешљевима, четкама од свињских чекиња и „дашчицама за вашке” користила за хватање ваши са главе²⁶.

У ове ГКФ би се могли убројити и они са функцијом негације, за које би се могло рећи да су засновани на *адинатону*, стилској фигури у којој се посебна експресивност израза ствара хиперболизацијом поређења²⁷.

6. Закључак

У раду смо анализирали формалне, лексичке и семантичке карактеристике 157 глаголских компаративних фразеологизама ексцерпираних из два највећа речника норвешког букмола. Ипак, иако смо желели да у овом пионирском раду прво укажемо на наведене карактеристике оних фразеолошких јединица које су стабилан део лексичког система, показало се да ова два речника, иако историјски повезана, на различите начине лематизују ове фразеологизме. У неким случајевима се један ГКФ лематизује као компонентски дефективан у једном речнику, а компонентски потпун у другом (*_____ som skutt ut av en kanon* у БМО : *komme som (skutt) ut av en kanon* у НАОБ); у неким случајевима се један ГКФ у једном речнику лематизује, а у другом се налази у микроструктури речничког чланка као пример (*gå som en drøm* као израз у НАОБ, пример у БМО). Око 20 ГКФ је диференцијалне природе, одн. могу се посведочити у само једном од речника. Стога би у наредним радовима ваљало испитати и лексикографски приступ обради ГКФ.

По питању формалне структуре ГКФ указали смо на то да компарандум најчешће није део структуре самог фразеологизма, да се као компаратор јавља превасходно поредбена партикула *som* (а сасвим ретко *så* и *enn*), да су компаратуми најчешће именичке фразе (нешто ређе партиципске, а сасвим ретко предлошке фразе или реченице), те да на материјалу нема компаратума у виду придевске фразе. Ови фразеологизми су превасходно номинационог карактера.

По питању лексичке структуре ГКФ уочен је висок степен лексичке варијације управног глагола, што би у будућим истраживањима ваљало детаљније испитати на корпусу јер наша прелиминарна испитивања показују да је степен варијације (не само управног глагола) далеко већи од онога што бележе речници. У избору лексема јавља се мањи број глагола који припа-

²⁶ А. Dybdahl, „Luseproblem og bekjempelse av lus i Norge gjennom tidene”, *Michael: Tidsskrift for samfunnsmedisin og medisinsk historie*, 3/2015, pp. 263–283.

²⁷ Бранислав Ивановић, *Рецесивна обележја немачких фразеологизама и тенденције нивелације према савременом језичком стању* [необјављена докторска дисертација], Београд, Филолошки факултет, 2012, стр. 86.

дају сличним семантичким пољима, а најфреквентнији су *se ut* ('изгледати') реализован у 8 фразеологизама, и пар *løpe/fare* 'трчати/јурити' реализован у 7 фразеологизама. У будућим истраживањима би ваљало испитати и дијалекталне лексичке варијације и дијалекталне особине ГКФ уопште.

У семантичкој анализи закључили смо да је функција семантичке диференцијације далеко израженија у односу на функцију интензификације и негације. На одабраним примерима илустровали смо степен (де)мотивисаности значења, при чему степен дискрепанције између поређених величина доприноси томе да измештање значења буде веће. У будућим истраживањима би ваљало додатно испитати *минималне услове* које нека поредбена структура треба да задовољи да би се сматрала ГКФ (на пример, зашто ГКФ *leve som en greve* ни у једном од речника није забележен као фразеологизам, већ се јавља само у примерима).

ЛИТЕРАТУРА

- Bokmålsordboka. Språkrådet / Universitetet i Bergen. <http://ordbøkene.no>
Det Norske Akademis ordbok. Oslo, Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. <https://naob.no>
- Bergenholtz, H. et al., *Nordisk leksikografisk ordbok*, Oslo, Universitetsforlaget, 1997.
- Berkov, V., *Norsk ordlære*, Oslo, Universitetsforlaget, 1997.
- Bilandžija, S., *Slaganje u savremenim skandinavskim jezicima – prototip i periferija*, Beograd, FOKUS, 2017.
- Brehmer, B., „Äquivalenzbeziehungen zwischen komparativen Phraseologismen im Serbischen und Deutschen”, *Südslavistik online* 1, 2009, str. 141–164.
- Burger, H., *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*, Berlin, Erich Schmidt Verlag, 2015.
- Clausén, U., Lyly, E., „Idiom och lexikografi”, *Språkvård* 1/95, 1995, str. 23–30.
- Драгићевић, Р., *Лексикологија српског језика*, Београд, ЗУНС, 2007.
- Dybdahl, A., „Luseproblem og bekjempelse av lus i Norge gjennom tidene”, *Michael: Tidsskrift for samfunnsmedisin og medisinsk historie*, 3/2015, стр. 263–283.
- Geeraerts, D., „The interaction of metaphor and metonymy in composite expressions”. У: R. Dirven & R. Pörings (ур.), *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*, Berlin, Mouton de Gruyter, 2002, стр. 435–465.
- Ивановић, Б., *Типологија фразеолошких компонента у немачком језику*, Београд: ФОКУС, 2023.

Ивановић, Б., *Рецесивна обележја немачких фразеологизама и тенденције нивелације према савременом језичком стању* [необјављена докторска дисертација], Београд, Филолошки факултет, 2012.

Melvinger, J., „Poredbeni frazem”, *Časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, 31/5, 1984, str. 129–160.

Мршевић-Радовић, Д., „О критеријима који одређују место обраде фразеологизама у речнику”, У: Д. Тупић (ур.), *Лексикологија и лексикографија. Зборник реферата*, Београд/Нови Сад, Српска академија наука и уметности, 1982, стр. 141–148.

Мршевић-Радовић, Д., *Фразеолошке глаголско-именичке синтагме у савременом српскохрватском језику*, Београд, Филолошки факултет, 1987.

Omazić, M., „O poredbenom frazemu u engleskom i hrvatskom jeziku”, *Jezikoslovlje*, 3/1–2, 2002, str. 99–129.

Rauset, M., *Frasar til besvær? Studiar av norm og bruk i norsk fraseologi* [doktorska disertacija], Bergen, Universitetet i Bergen, 2022.

Skog-Södersved, M., Malmqvist, A., „Vad är ett idiom? Om definitioner, terminologi och typologi”. *Översättningsteori, fackspråk och flerspråkighet, VAKKI* 34, 2007, str. 317–327.

Sköldberg, E., *Korten på bordet. Innehålls- och uttrycksmässig variation hos svenska idiom*, Göteborg: Göteborgs universitet, 2004.

Svensén, B., *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*, Stockholm, Norstedts Akademiska Förlag, 2004.

Vatvedt Fjeld, R., Vikør, L., *Ord og ordbøker. Ei innføring i leksikologi og leksikografi*. Kristiansand, Høyskoleforlaget, 2008.

Vikør, L., „Behandling av fraseologi i Norsk Ordbok”. *Nordiska Studier i Lexikografi* 9, 2008, str. 465–476.

With, L., *Idiomer under lupen. En teoretisk-empirisk studie av idiomatiske uttrykk i norsk*. [Masteroppgave i nordisk språkvitenskap], Oslo: Universitetet i Oslo, 2007.

Sofija Bilandžija

FROZEN VERBAL SIMILES IN NORWEGIAN:
THEIR FORMAL, LEXICAL AND SEMANTIC FEATURES
(Summary)

This paper (re)examines the status, form, lexical composition and meaning of a subset of frozen similes in modern Norwegian *bokmål*: those with a verbal component on the left (thematic) side of the expression. Although frozen similes constitute a structurally definite and recognizable subset of phrases due to their equative/comparative structure, they have not gained much research interest in Norwegian phraseology so far. The reason for that is the traditionally marginal status of

phraseology in Norwegian linguistic research. This paper aims to establish main lines of research that can subsequently be used as the basis for contrastive research, as well as for further examination of their semantics, dialectal variation and lexicographic status and treatment.

The formal structure of verbal frozen similes shows that the so-called *comparandum* is an entity not comprised by the structure itself but is dependent on the semantic roles provoked by the verb. The *comparator*, i.e. the equative/comparative particle is predominantly *som*, rarely *så* or *enn*, and the *comparatum*, i.e. the descriptive right side of the simile consists of a nominal or participle phrase, and to a lesser degree of prepositional phrase or a clause.

The lexical composition of the similes shows a higher degree of lexical variation of the verb, which mostly come from the semantic fields of verbs that denote one's physical or mental properties and states, one's character and demeanor, as well as verbs of speaking, motion, and cognition.

The semantic part of the paper concludes that the function of semantic differentiation is more prominent than that of semantic intensification (which is the case with adjectival frozen similes) or of negation. All frozen similes are metaphorical in their nature due to the semantic transfer of the semantic focus, but the author further investigates the degree of metaphorical transfer in regard to semantic and/or functional interdependence of the left and the right side of the phrase, the nature of the semantic relation, as well as the lexicalization or (de)motivation of equative correlations within the phrase. We investigate what makes a verbal simile motivated, partially motivated, or not motivated.

Keywords: frozen simile, verbal simile, Norwegian, semantic motivation, phraseology, tertium comparationis.

Примљено 2. јуна 2023, прихваћено за објављивање 27. јуна 2023. године.